

Tandheelkundige hulp in het leger in vreedestijd ¹⁾

DOOR

I. A. HOLTHAUS.

Bij de beschouwing van het onderwerp, dat ik met U wensch te bespreken, dringt zich onmiddellijk de cardinale vraag op: „Is het gewensch, *dat* in het leger tandheelkundige hulp — ik bedoel dan specialistische hulp — verleend wordt?”

Immers wordt deze vraag bevestigend beantwoord, dan komt een reeks andere vragen aan de orde, zooals: aan wie, door wie, op welke wijze, hoedanige hulp enz. Bij een negatieve beantwoording echter valt verder weinig te bespreken.

Het al of niet wenschelijke kan men van twee zijden beschouwen, nml. van het standpunt van den militair-tandlijder en van dat van het legerbestuur. Eigenlijk hebben in deze mobilisatie beide partijen de vraag bevestigend beantwoord: het legerbestuur door het aanstellen van eenige Tijdelijke Militaire Tandartsen — de militairen door het zoo veelvuldig gebruik maken van de door dezen verschaftte hulp. Niettemin schijnt het, wegens het groote belang der zaak, nuttig om eenigszins dieper op deze kwestie in te gaan; niet van den kant der patiënten, voor wie vanzelfsprekend specialistische hulp gewensch is. Neen, maar tracht U in gedachten te plaatsen op het standpunt van het legerbestuur, dat dan toch omtrent al of niet invoering zal beslissen. We kunnen dan de vraag aldus formuleeren: „Welk

---

1) Voordracht gehouden op de jaarvergadering der M.t.B.d.T. te Breda.

voordeel en welke bezwaren voor het leger resulteeren uit het beschikbaar stellen van tandheelkundige hulp."

Toen in 1904 de tegenwoordige Legerarts Dr. D. Roméijn (destijds Chef van het Militair Hospitaal te Venlo) in het Ned. Tandheelk. Genootschap over ditzelfde onderwerp een voordracht hield en de voordeelen en bezwaren tegen elkaar afwoog, meende hij de schaal met de bezwaren te zien doorslaan. Naar mijn bescheiden meening werden daarbij de voordeelen te gering en de bezwaren veel te zwaar geacht; misschien dat de Geachte Inleider van 13 jaren geleden in den sedert verlopen tijd ook van opvatting is veranderd, evenals nu — in tegenstelling met de toenmalige toestanden — bijna alle beschaafde staten de tandheelkunde in het leger hebben ingevoerd en stellig verder zullen uitbreiden, na de ervaringen in dezen oorlog opgedaan.

Het is van groot belang voor den staat, die de jonge mannen onttrekt aan hun maatschappelijken arbeid om hen te oefenen in den krijgsveld, dat deze oefeningen het grootst mogelijk nuttig effect hebben. Een van de onmisbare voorwaarden hiervoor, is een goede gezondheidstoestand van den troep. Terwijl nu het treffen van prophylactische en hygiënische maatregelen een zoo groot deel uitmaakt van de bemoeiingen van den militairen geneeskundigen dienst, wat betreft inenting tegen besmettelijke ziekten, toezicht op voedsel, drinkwater, goede ligging en toetreden van licht en lucht in de soldatenverblijven, wekt het bevreemding, dat tot nu toe niets gedaan is, om de hygiënische toestand van de soldatenmonden gunstig te beïnvloeden. Het is toch bekend, hoe een onreine mond een broedplaats is van allerlei bacteriën, die misschien voor den drager zelf niet virulent zijn, doch dit kunnen worden bij overdraging op zijn kameraden, door uitademing, hoesten, spuwen, drinken uit elkaars veldflesschen, enz. Ik laat nog daar de verpestende lucht, waarmede dergelijke monden de slaapzalen vervullen. Nu ben ik niet zóó optimistisch om te verwachten, dat bij invoering van tandheelkundige hulp alle carieuze tanden

en tandresten gevuld of getrokken zullen worden, maar wel geloof ik, dat de individueele tandverzorging een groote stap voorwaarts zal doen. Velen zullen dan in den diensttijd zich er een gewoonte van maken de tanden te poetsen, terwijl thans zéér velen die goede gewoonte afleggen, door het slechte voorbeeld van de overgroote meerderheid. De propaganda voor den tandenschuier beschouw ik als niet de onbeduidendste taak van den militairen tandheerkundige.

Wordt hierdoor dus de *algemeene* hygiënische toestand in het leger bevorderd, ook zal bij behoorlijke mondverzorging de betrokkene *zelf* minder vatbaar zijn voor allerlei schadelijke invloeden en vooral infecties, van een vrij onschuldige tonsillitis tot de allerergste besmettelijke ziekten. En dit laatste niet alleen dank zij de eigen tandverzorging, maar ook door de verbeterde voedselopname, die het gevolg is van het door extractie en vooral conservatieve behandeling vermeerderd kauwvermogen.

Zoo komen wij tot de bestrijding van kiespijn. Tot nu toe — ik laat het instituut van Tijdelijke Militaire Tandartsen buiten beschouwing — wordt hierin op vrij gebrekkige wijze voorzien.

Al trotsert dikwijls een kiespijnlijder eerst eenige dagen zijn kwelling alvorens het kloeke besluit te nemen, zich over te leveren aan het oordeel van den tandarts, hij doet dat in véél sterkere mate, wanneer hij weet slechts hulp te kunnen verkrijgen van een Off. v. Gez. van wiens vaardigheid in 't hanteeren van de extractietang hij, terecht of ten onrechte, geen hoogen dunk heeft, of dien hij, alweer terecht of ten onrechte, vreest niet de beschikking te hebben over voldoende instrumenten; waar dan nog bijkomt de wetenschap van zeker zijn kies te verliezen. Hoe dikwijls zal verder een min of meer verborgen caviteit en daarmee de bron van pijn ontsnappen aan het ongetrainde oog van den Off. v. Gez. en de pijn worden toegeschreven aan neuralgie e.d. Door de foutieve therapie zal de pijn verscheidene dagen blijven aanhouden, terwijl deze bij juiste behandeling

prompt waren verdwenen. Dames en Heeren, Gij moet deze mogelijk- of waarschijnlijkeden bezien door den bril van het legerbestuur, die niet altruïstisch getint is, doch zuiver egoïstische glazen heeft. Overweeg niet de kwellingen van den patiënt, doch vraag, in hoeverre lijdt de dienst erdoor en telt dit niet te licht. Is de pijn hevig, dan wordt de man — met of zonder medicijnen of behandeling — een of meer dagen van dienst vrijgesteld: die oefentijd is dus verloren; doet de man wel dienst, dan zal hij door de pijn, en wellicht na een slapeloze nacht, dat niet doen met de noodige „opgewektheid”, weinig vruchten plukken van de oefening en wat er bij komt: hij zal door zijn slecht humeur ook de goede geest van zijn kameraden bederven. Ieder, die met het geweer aan den schouder wel eens vermoeiende marschen heeft medegemaakt, weet bij ondervinding, dat een vroolijk zingende kameraad beter den moed om vol te houden erin houdt, dan zelfs barsche bedreigingen van goudgekraagde superieuren en ook, hoe één slecht gehumeerde mopperaar in den troep een heele sectie kan doen verslappen.

Bij aanwezigheid van goede tandheekkundige hulp zullen dus m.i. als regel de patiënten niet alleen minder langdurig pijn lijden — dus minder oefentijd verliezen — maar ook zal door tijdige vulling of extractie van niet te behouden radices dikwijls pijn voorkomen worden. Het aantal dagen, dat hierdoor als oefentijd voor henzelf en ten deele voor hun kameraden bespaard wordt, is naar mijn meening veel grooter dan de tijd, die benoodigd is voor conservatieve behandeling.

Dit dikwijls geopperde bezwaar van voor de behandeling benoodigden tijd, schijnt mij dan ook geheel illusoir. Men vreest een groot aantal ziektedagen. Leerrijk in dit opzicht zijn eenige cijfers. Volgens de „Statistiques medicales de l'armée française” bedroeg het aantal patiënten dat in 1906 wegens tandaandoeningen in behandeling kwam 2030 met 24847 ziektedagen d.i. gemiddeld 12 ziektedagen per patiënt. Voor de genezing van 469 gevallen van stomatitis werd per patiënt gemiddeld 20 dagen gebruikt. Deze getallen: 12 dagen

voor tand- en 20 voor stomatitispatiënten schijnen als gemiddelde toch wel buitensporig hoog. In Duitschland bedroeg in de jaren 1906 tot 1910 gemiddeld het aantal ziektedagen voor kaak en tandziekten benevens stomatitis $6\frac{1}{2}$ per patiënt, wat reeds aanmerkelijk minder, en mogelijk toe te schrijven is aan het feit, dat juist sedert 1906 de verschaffing van tandheeskundige hulp aan de groote lazaretten met meer kracht is ter hand genomen. Met deze cijfers voor oogen voelt men toch, dat de vrees voor groot tijdverlies door tandheeskundige behandeling geheel ongegrond is. Immers, vooral bij een doeltreffende regeling van den tandheeskundigen dienst zal het aantal ziektedagen veel minder zijn dan het Duitsche cijfer $6\frac{1}{2}$.

Ook het simuleeren en aggraveeren is bij den specialist veel moeilijker dan bij den algemeenen medicus. In mijn $2\frac{1}{2}$ -jarige werkzaamheid als Tijdelijk Militair Tandarts heb ik daarvan dan ook bitter weinig last gehad.

Alles bijeengenomen schijnen de zuiver militaire bezwaren in het niet te verzinken tegenover de voordeelen uit een oogpunt van algemeene hygiëne en zuiver dienstbelang. Trouwens, indien dit niet zoo ware, dan zouden niet in den tegenwoordigen oorlog zoo dicht mogelijk achter het front tandheeskundige stations zijn ingericht. Ik bedoel niet die, welke in hoofdzaak voor de kaakverwonden bestemd zijn, doch de zuiver tandheeskundige installaties.

Kunnen we dus op grond van onze beschouwingen een bevestigend antwoord geven op de vraag of het verleenen van tandheeskundige hulp gewenscht is, dan is daarmee het pleit nog niet in alle deelen beslecht, doch zien we ons gesteld voor nieuwe vraagstukken. Op de eerste plaats dienen we te overwegen aan wie en in welken omvang de hulp verleend zal worden.

Ons leger — voor zoover het recht heeft op vrije geneeskundige behandeling — is een verzameling van zeer verschillende categorieën van personen, die we vrijwel kunnen verdeelen in geuniformeerde militairen en burgers. De eerste

groep omvat de eigenlijke strijders (combattanten) en personeel van de militaire administratie, geneeskundigen dienst e.d.; de tweede, de burgergroep wordt gevormd door burgerpersoneel en werklieden bij de artillerie- en munitie-inrichtingen, bij kleedingmagazijnen, corveeërs e.d. en last not least de vrouwen, kinderen en inwonende dienstboden der beroepsmilitairen.

Aangezien het wel vaststaat, dat er alleen bij de eerste groep reeds reusachtig veel tandheelkundige arbeid zal zijn te verrichten en de gezondheidstoestand van de tweede groep voor het grootste deel niet van rechtstreeksch belang is voor het leger, schijnt het mij geraden om voorloopig (zoo niet blijvend) de specialistische tandheelkundige hulp alleen te verschaffen aan de eigenlijke militairen en vooral de vrouwen en kinderen uit te sluiten.

Men zou de moeilijkheid kunnen opwerpen, of dit uitsluiten juridisch te verdedigen is, waar de genoemde categorie recht heeft op vrije geneeskundige behandeling en *dus* ook op de tandheelkundige. Deze moeilijkheid bestaat echter slechts in schijn. Immers bij de voorgestelde regeling wordt aan niemand iets ontnomen en de rechten op vrije geneeskundige behandeling met de tandheelkundige hulp, *zoals die tot nu toe steeds verleend wordt*, blijven onaangetast en bij invoering van de specialistische tandheelkundige hulp kan het legerbestuur het recht daarop toekennen aan wie het dit nuttig en wenschelijk acht, evenals ook nu de Tijdelijke M.T. hun hulp, volgens de hun van hoogerhand gegeven instructies, uitsluitend aan de eigenlijke actieve militairen verleen. Overigens is een beroep op het recht op geneeskundige behandeling in haar vollen omvang (dus ook tandheelkundige) niet geheel vol te houden, aangezien van oudsher ook de verloskundige hulp niet verschaft wordt vanwege of op kosten van de Mil. Gen. Dienst.

Bestaan er dus van juridische zijde geen bedenkingen tegen de voorgestelde regeling, ook van geneeskundige zijde zijn m.i. geen bezwaren aan te voeren. Het moge gewenscht

zijn, dat de algemeen medische hulp aan alle gezinsleden door éézelfden „huisdokter” verleend wordt — de verstreking van tandheelkundige is zóó individueel, dat er weinig of niets op tegen is, dat papa door den militairen tandheelkundige geholpen wordt en dat mama met de kinderen als tot dusverre haar troost zoekt bij den Off. v. Gez. of een burgertandarts.

Nu rijst de vraag in welken omvang de tandheelkunde zal uitgeoefend worden bij de militairen in engeren zin. Laten we deze eerst splitsen in beroeps- en nietberoeps-militairen en zeggen, dat het alleszins rationeel en uitvoerbaar is, aan de eerste categorie volledige tandheelkundige hulp te geven, dus ook uitgebreide conservatieve tandheelkunde — en prothetiek in alle gevallen waar dit voor een goede kauwfunctie wenschelijk is. Voor zoover als een goed verzorgd uiterlijk het prestige van een meerdere tegenover den mindere verhoogt, verdient het in vele gevallen aanbeveling ook de eischen van de aesthetica niet te verwaarloozen, daar dit, hoewel geen medisch, toch een militair belang is. Het zal om finantieele redenen wel niet doenlijk zijn om goudvullingen en kroon- en brugwerk te maken op rijkskosten, behalve in uitzonderingsgevallen. Overigens doe men bij de beroepsmilitairen, wat er tandheelkundigs te doen is.

Ook bij de niet-beroepsmilitairen met langeren diensttijd zooals o.a. miliciens bij de bereden wapens alsmede de vrijwilligers zal een volkomen „saneeren” der gebitten zijn aangewezen. Evenwel zal men zich bij die met zeer korten oefentijd, dienen te beperken tot het meest noodige, hoewel bij een goede organisatie en samenwerking, ook hierbij wel eens een verloren uurtje of een zeer onbelangrijke oefening opgeofferd kan worden aan den tandarts. Men verleene echter slechts in die gevallen en in die mate conservatieve hulp, als de toestand van den mond, en de zorg welke de patiënt zelf eraan besteedt, een eenigszins duurzaam resultaat doet verwachten en dringe vooral aan op

tijdige extractie van niet te behouden kroonresten en wortels.

Wie zullen nu de tandheekkundige hulp verleenē?

Hiervoor komen *drie* categorieē in aanmerking:

1e. de Off. v. Gez. met geheele of gedeeltelijke specialis-
tische nastudie,

2e. burgertandartsen,

3e. militaire tandartsen.

't Is opmerkelijk, dat de eerste oplossing (Off. v. Gez.) o.a. in Duitschland gevolgd is. Daar zijn met de tandheelkundige dienst belast Off. v. Gez., die met goed gevolg het tandartsexamen hebben afgelegd. Zij worden daartoe gewoonlijk een of twee jaren gedetacheerd aan de Universiteitsinstituten. Helaas hangt een deel hunner, wanneer zij het tandartsdiploma eenmaal verworven hebben, al spoedig de militaire rok aan den kapstok en leven als burger verder. Het daardoor ontstaande gebrek aan werkkrachten belet voor een deel het inrichten van nieuwe militaire tandklinieken en ten spijt van de groote uitgaven voor medische *en* tandheekkundige studiekosten krijgt het legerbestuur toch niet de beschikking over voldoende tandheekkundigen. Men wordt er bij onze Oostelijke bureu dan ook hoe langer hoe meer van overtuigd, dat men het, bij verdere uitbreiding der militaire tandverzorging, niet zonder tandartsen zal kunnen stellen.

Verder wordt bij dit systeem het toch reeds te geringe aantal Off. v. Gez. dat beschikbaar is voor de zuiver medische hulp, nog kleiner, terwijl zich ook bezwaren zullen voordoen bij de periodieke promoties, die bij de Off. v. Gez. gebruikelijk zijn en waarbij dikwijls met den rang ook de aard van werkzaamheden zich wijzigt.

Schijnen dus Off. v. Gez. niet de aangewezenen voor het verschaffen van tandheelk. hulp, men zou kunnen voorstellen, om het legerbestuur daarvoor contracten te laten sluiten met burgertandartsen. Voor enkele kleine en zeer afgelegen garnizoenen zou dit misschien niet geheel verwerpelijk zijn, doch in 't algemeen zou deze regeling groote bezwaren met zich brengen.

Op de eerste plaats toch dient de soldaat-patiënt in den tandarts zijn meerdere te zien in rang en is het van den anderen kant zeer gewenscht, dat de tandarts zooveel kennis van de soldaten-psyche heeft, dat hij eventueele simulatie en andere trucs om zich aan den dienst te onttrekken zoo snel mogelijk doorschouwt en deze door de meest praktische maatregelen tegengaat.

Op de tweede plaats maakt de noodzakelijkheid om de tandheelkundige dienst zoodanig te regelen, dat de storing in de militaire vorming van de minderen zoo gering mogelijk zij, het absoluut noodig, dat er een voortdurend contact blijve tusschen tandarts, Off. v. Gez. en troepen commandanten, waardoor de eerste ervan op de hoogte is, op welke dagen en uren de dienst het best verzuim kan lijden enz.

In Zweden is men 8 jaar geleden den militairen tandheelkundigen dienst begonnen met burgertandartsen te verbinden aan de garnizoenshospitalen, maar na eenigen tijd heeft men deze wijze van hulpverlening vervangen door de instelling van een vast corps Militaire Tandartsen.

Ik vertrouw dan ook, dat Gij het met mij eens zult zijn, dat een goede tandheelk. dienst eischt de aanstelling van Militaire Tandartsen.

Laat mij hier even het merkwaardige feit releveeren dat 13 jaren geleden Dr. R o m e y n in zijn voordracht zijn gehoor stelde voor het alternatief: of Off. v. Gez. of Burger-tandmeesters, waarbij Spreker de voorkeur gaf aan Off. v. Gez. wegens de bezwaren tegen het opnemen van het burgerement in militaire zaken. In de op de voordracht volgende discussie bleek bij velen een voorkeur te bestaan voor den burgertandarts, niet om diens burgerschap, doch wegens zijn tandheelkundige bekwaamheden, maar bij *niemand* kwam de gedachte op, die tandartsen in het militaire verband op te nemen. Alleen Collega H a m e r opperde de mogelijkheid om de burgertandartsen in geval van oorlog als reserve-officier mede te laten trekken, op welk idee echter niemand verder inging, terwijl thans zonder

twijfel de meesten Uwer reeds à priori het oog gevestigd hielden op Militaire Tandartsen.

Nu we toch nog spreken over de gewenschte militaire positie der tandartsen, kom ik nog even terug op een punt, dat ik reeds in 't begin mijner voordracht aanroerde en kortheidshalve noemde „de propaganda voor den tandenborstel”.

Het betreft het verbeteren der tandhygiëne in 't leger, hetgeen alleen kan geschieden door iemand, die naast zijn vakkundig oordeel ook het gewicht van zijn militair gezag in de schaal werpen kan. Behalve door het verleenen van de tandheekkundige hulp op zichzelf, stel ik me voor dat ook op andere wijze veel nuttige arbeid kan verricht worden.

Van de soldaten wordt geeischt, dat hun kleeren en schoei- sel goed gereinigd en gepoetst is (denk aan de vroegere glimmende knopen), dat het hoofdhaar kort geknipt is, dat knevel en baard goed verzorgd of geschoren en zij zelf goed gewassen zijn. Kleeerborstels, schoenborstels, haarkammen en handdoeken worden hun daarvoor kosteloos verstrekt, terwijl de bataljons- of compagniesbarbier eveneens kosteloos te lange haren inkort en zoowel jeugdige melkbaarden als andere harde stoppels verwijderd. Waar nu de militairen in de gelegenheid zijn tandheekkundige hulp te vragen, kan men gevoegelijk hun uitrustingsstukken — denkelijk wel op rijkskosten — uitbreiden met een tandenborstel en ook gaan eischen, dat zij deze geregeld gebruiken. En zooals de Compagnies-Commandant het oog houdt op de algemeene zindelijkheid en de Off. v. Gez. op gezette tijden inspectie houdt over den toestand der voeten en andere lichaamsdeelen, zoo zie ik in de toekomst de Militaire Tandarts in de Kazerne mondinspectie houden, hierbij in hoofdzaak lettende op de reinheid van den mond. Deze inspecties kosten voor een heele compagnie nog geen half uur tijd en brengen dus geen verzuim van beteekenis in den dienst, als zij op geschikte tijden (bijv. vlak voor het uitrukken of dadelijk na thuiskomst v.d. troep) geschieden. Blijkt bij deze inspectie, dat iemand zijn mond zeer onvoldoende

reinigt, dan wordt hij gestraft, tenzij hij als oorzaak een voor koude of aanraking gevoelige kies aangeeft, in welk geval hem gelast wordt, zich op het eerstvolgende zieken-rapport v. d. tandarts te melden voor nader onderzoek en eventueele behandeling. Wanneer we eerst maar eens zoover zijn, dat tandenpoetsen in de kazernes een even gewone bezigheid is als haarkammen, dan is daarmee reeds een groote hygiënische verbetering bereikt en dan geloof ik dat, geholpen door een verstandig woordje van den Milit. Tandarts, menig jong Nederlander zijn tandheekkundig leven zal beteren; en als dan in den diensttijd een mond, die niet al te slecht is, behoorlijk in orde gebracht wordt, zal deze bij geregelde tandverzorging na een aantal jaren zeker niet zoo slecht zijn, dat de eigenaar er dan om afgekeurd moet worden. Het betrekkelijk groote aantal van miliciens en landweermannen, dat vooral in den aanvang van deze mobilisatie moest afgekeurd worden om hun slechte gebitstoestand beteekent een groot geldelijk verlies, dat men naar het schijnt voortaan ten deele tracht te voorkomen door een strengere tandkeuring (om het zoo maar eens te noemen) *vóór* het indiensttreden. Voor een ander deel zal men het door tandheekkundige hulp *in* den dienst kunnen bestrijden. En daar, bij eventueele invoering hiervan, men natuurlijk ook aan de kosten zal denken, wijs ik hier op dit geldelijk verlies. Een afgekeurde is niet alleen een verlies van een bruikbaar — niet of niet-onmiddellijk te vervangen — gevechtsinstrument, het is ook het tenietgaan van tijdens den oefentijd verzameld kapitaal, dat zijn rente nog had moeten opbrengen in een oorlog of een bedreiging daarmee. In normale omstandigheden kost, zooals ik eens vernam, de soldaat gemiddeld een gulden per dag aan het Rijk. Een milicien die na zijn eerste oefentijd wordt afgekeurd heeft dus van 200 tot 800 gulden gekost (al naar gelang van den diensttijd bij de verschillende wapens en dit bedrag moet na afkeuring als absoluut verloren worden beschouwd.

Na deze gedeeltelijke afdwaling — revenons à nos moutons — in casu de Militaire Tandartsen. Deze moeten we dus hebben, Militaire Tandartsen van beroep, op denzelfden voet en ook op dezelfde wijze te verkrijgen als de Off. v. Gez. Evenals deze laatsten, de Militaire Apothekers en Paardenartsen dienen zij te beginnen met den rang van 1e-luitenant.

Zoowel met het oog op een behoorlijke uitoefening van den dienst als om te zorgen, dat in alle garnizoenen de tandheelkundige hulp op denzelfden voet en in denzelfden omvang wordt verstrekt, m. a. w. om de gewenschte uniformiteit te verkrijgen is het noodig, dat één Mil. Tandarts over het geheele land toezicht uitoefent, deels door persoonlijke inspectiereizen, deels door het controleeren, schiften en tot statistieken verwerken van rapporten, die bijv. maandelijks bij hem moeten worden ingediend door de verschillende M. T. Hoewel dus elke M. T. ondergeschikt is aan den Chef v. d. Geneeskundigen Dienst van zijn garnizoen, heeft hij omtrent zijn tandheelkundige verrichtingen verantwoording af te leggen aan de Centrale Chef of Inspecteur v. d. Tandheelkundigen Dienst, door wien ook alle aanvragen van instrumenten en materialen geadviseerd worden. En al heeft deze Inspecteur v. d. Mil. Tandheelk. Dienst ook geen generaalskraag noodig, toch dient hij wel een hogere rang te bekleeden, overeenkomstig zijn verantwoordelijkheid voor den gang van zaken, alsmede om beter zijn gezag tegenover de andere M. T. te kunnen doen gelden. Vanzelfsprekend is, dat hij wederom verantwoording schuldig is aan en tevens de tandheelkundige adviseur is van den Inspecteur v. d. Geneeskundigen Dienst. Zoo dacht ik dus tot op zekere hoogte de tandheelkundige dienst gescheiden te houden van de algemeen-geneesk. dienst, hetgeen me gewenscht voorkomt, daar het meerendeel der militaire Geneeskundige Chefs niet in staat zal zijn, de plichtsbetrachting en vooral het werk van hun onderhebbende M. T. voldoende te beoordeelen.

Daar de militair-tandheekkundige verrichtingen in den regel van vrij eenvoudigen aard zullen zijn en daardoor gemakkelijk in sleurwerk zullen ontaarden, schijnt het gewenscht den M. T. de vrijheid te geven ook burgerpraktijk uit te oefenen, hetgeen voor hen zoo noodig een prikkel zal zijn, om hun kennis te vermeerderen en goed op de hoogte te blijven. Zoo zal bijvoorbeeld het practisch beoefenen der orthodontie in de burgerpraxis den M. T. van veel nut blijken bij het behandelen van kaakfracturen in oorlogstijd. Overigens betwijfel ik of zonder die vrijheid een voldoende aantal M. T. zich zal beschikbaar stellen. Dat dit wapen tegen sleurwerk, zich zal keeren tegen dengene, die het hanteert, m. a. w. dat de burgerpraktijk de militaire hulpverschaffing in de knel zal brengen, moet voorkomen worden door streng toezicht op den dienst.

Omdat nu in geval van oorlog de behoefte aan M. T. vele malen grooter zal zijn dan in vreedestijd, is het geraden aan miliciens de mogelijkheid open te stellen zich te verbinden als Reserve- M. T., liefst pas na eenige maanden dienst als soldaat. Wellicht dat het goed kan zijn, hun na afloop van hun studietijd toe te staan een of meer jaren in actieven dienst te treden.

Een bespreking hoe verder de tandheekkundige dienst geregeld zou kunnen worden, zou hier teveel tijd kosten en bovendien beter geschieden in een milieu van meer militair aangelegde geesten. Laat mij volstaan met te zeggen, dat het, met het oog op ons groote aantal garnizoenen, noodig zal zijn, dat in de grootere militaire centra een M. T. gestationeerd is en dat deze door het houden van „zitdagen" in de kleinere garnizoenen in de tandheek. dienst aldaar voorziet.

Het ijverige lid onzer Militaire Commissie, Collega Van Hasselt heeft eens een ontwerp voor een milit. tandheek. dienst opge maakt¹⁾, dat m.i. lang niet verkeerd is

---

¹⁾ Inmiddels gepubliceerd in het Augustusnummer van dit Tijdschrift.

gedacht. Hij berekent daarbij één tandarts per 2400 man. In gunstige omstandigheden zullen m.i. wel grootere afdelingen door één tandarts verzorgd kunnen worden, maar wegens het tijdroovende van het houden van „zitdagen” en om ook eenigen tijd voor zijn burgerpraktijk vrij te laten, zal het verstandig zijn, hem niet veel zwaarder te belasten. En aangezien, volgens van militaire zijde aan Collega Van Hasselt verstrekte gegevens, ons leger op volle vredessterkte $\pm$ 33500 koppen telt, verdeeld over een 43 garnizoensplaatsen, zal dus bijvoorbeeld een 14-tal M. T., elk met twee zitdagen elders, voldoende zijn om in de behoefte van ons geheele leger te voorzien. Ik geef U hier deze getallen om U eenig denkbeeld te geven, hoe het mogelijk zal zijn om de tandheeskunde in het leger toe te passen. Een nadere berekening ervan, alsook omtrent de kosten, zou ons te ver voeren; deze laatste hangen trouwens geheel samen met de technische inrichting van den dienst. Zoo zou bijv. op de goedkoopste wijze in de militaire hospitalen en ziekeninrichtingen een kamer voor den M. T. kunnen worden ingericht, maar met het oog op het beperken van tijdverlies en dienstverzuim van de patiënten zou het overweging verdienen om in of nabij de grootere kazernes een vertrek tot tandheeskundige operatiekamer te promoveeren, al zijn de kosten dan ook iets hooger. Ook ware het denkbaar, om op het onderstel van een vrachtauto een verplaatsbare tandheeskundige werkkamer te bouwen, bestemd voor den buitendienst.¹⁾ Dit alles zijn zooals gezegd technische kwesties, die pas in de tweede plaats aan de orde komen.

Laat ik er echter ten slotte met nadruk op wijzen, dat, *indien* ons legerbestuur erover denkt om ook in vrede-tijd de tandheeskunde in het leger te behouden, dat het dan het beste *nu* zijn voorbereidingen treft en partij trekt van de

---

¹⁾ Blijkens Tijdschrift voor Tandheeskunde Juli 1917 in Engeland reeds practisch uitgevoerd.

genegenheid van enkele thans in dienst zijnde Tijdelijke Militaire Tandartsen om een verbintenis voor langeren duur aan te gaan.

DISCUSSIE.

De Voorzitter: Uit naam van de vergadering dank ik U voor Uw duidelijke en uitvoerige voordracht.

De heer Van Hasselt: M. de V.! Een Fransch gezegde luidt: „Pour bien discuter, il faut être d'accord”; om goed te discussieeren moet men het eens zijn. Als dat waar is, zou ik over deze voordracht van den heer H o l t h a u s goed kunnen discussieeren, want ik ben zelden met een lezing zoo „d'accord” geweest, als ik het nu met deze ben. Die overeenstemming strekt zich niet alleen uit tot de gedachte, het systeem, den opzet, maar zij strekt zich ook uit tot de woorden waarin de Spreker zijn gedachten heeft gekleed en waarin ik de mijne heb gekleed. Het is bijna 2½ jaar geleden, dat ik een nota omtrent dit onderwerp heb opgesteld en het frappeerde mij telkens bij het aanhooren van de lezing van den heer H o l t h a u s hoe dikwijls hij dezelfde argumenten bijna in dezelfde termen vervat gebruikte om zijn betoog klem bij te zetten. Ik heb er niets aan toe te voegen dan dat het mij in hooge mate verheugt, dat mijn medelid in de militaire commissie en ik het zoo volkomen eens zijn; dit kan slechts ten goede komen aan het bereiken van datgene wat wij willen, want vóór wij bereikt hebben wat wij willen zal nog heel wat water door den Rijn moeten vloeien.

Ik zou U thans een klein voorbeeld willen aanhalen om U ook te doen zien in welk opzicht wij met „hooger hand” rekening moeten houden om ons doel te bereiken.

Den 1en Februari 1915 heb ik, op verzoek van Generaal Q u a n j e r, den toenmaligen Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst, een nota ingediend betreffende het verstrekken van tandheelkundige hulp aan het leger in vredestijd. Men meende destijds, dat de oorlog niet zoo lang zou duren, en dat waarschijnlijk spoedig demobilisatie zou plaats hebben, waarbij dan in een nieuwe regeling moest worden voorzien. Ik was voornemens deze nota te publiceeren in het Tijdschrift van deze of de volgende maand, wanneer ik niet had vernomen, dat collega H o l t h a u s het plan had deze lezing te houden, waarom ik hem niet het gras voor de voeten wilde wegmaaien. Ik heb ze niet eerder willen publiceeren, omdat het een bericht was aan Generaal Q u a n j e r en ik het beter vond, zoolang hij in actieven dienst was, ze maar te laten liggen aan de militaire bureaux.

In Juni 1916 werd het mij te machtig, dat ik nog niets gehoord

had van het voorstel, 't welk ik had gedaan. Ik wendde mij toen met een schrijven tot Generaal Q u a n j e r, dat als volgt luidde:

DEN HAAG, 10 Juni 1916.

Aan den Generaal Majoor Inspecteur
v/d Geneeskundigen Dienst der Landmacht.

HoogEdel Gestrenge Heer,

Den eersten Februari van het vorige jaar had ik het voorrecht U te doen toekomen eene nota betreffende de verstrekking van tandheelkundige hulp in ons leger na de mobilisatie. Het eenige wat mij sindsdien over dit onderwerp ter oore kwam, was de mededeeling dat Z.E. de Minister van Oorlog over deze kwestie voorloopig niet verder wenschte te beslissen, zoodat bij demobilisatie de tijdelijke militaire tandartsen naar huis teruggezonden zullen worden en het leger dan tot mogelijk nadere regeling van tandheelkundige hulp verstoken zal zijn.

In de veronderstelling dat deze mededeeling juist is neem ik de vrijheid het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Waar de mobilisatie van ons leger zoo lang duurt, ja het eind voorloopig nog niet te zien is, wordt de verstrekking van deskundige tandheelkundige hulp in het leger meer en meer een vanzelfsprekende zaak. Men raakt er aan gewend, dat in voorkomende gevallen op die hulp gerekend kan worden en hoe langer deze toestand duurt hoe vreemder het straks zal zijn voor de militairen, die na de mobilisatie onder de wapenen blijven, dat ze dan plotseling die hulp moeten missen, misschien voor goed, in elk geval voor geruimen tijd.

Ligt hierin, volgens mijne bescheiden meening, reeds genoegzaam aanleiding om te trachten eene regeling in het leven te roepen voor ons leger op vredessterkte, die onmiddellijk aansluit bij de tegenwoordige, ook nog om een andere reden zou dit laatste m.i. zeer nuttig en wenschelijk zijn.

Zooals U zich misschien zult herinneren uit de nota, welke ik U mocht doen toekomen, schatte ik het benoodigde aantal militaire tandartsen in vredestijd op 15, een aantal dat, zal de dienst werkelijk goed georganiseerd zijn en volgens de eischen uitgeoefend worden, zeker niet te hoog is. Om in gewone tijden op zooveel tandartsen de hand te kunnen leggen met den eisch dat ze naar behooren, en in zekere mate zelfstandig, in staat zijn de hun op te dragen taak te vervullen, zou zeker niet gemakkelijk wezen. Waar thans echter, nu reeds zoo lang, een 20-tal tijd. militaire tandartsen werkzaam zijn, die zoowel op militair als op tandheelkundig gebied voldoende inzicht, ervaring en routine gekregen hebben, zou het m.i. in het

belang van het leger hoogst wenschelijk zijn, indien getracht werd een deel dier collega's te behouden voor een dienst als bedoeld in mijn nota.

Ik heb alle redenen om aan te nemen, dat dit wel degelijk zou gelukken mits de nieuw te scheppen regeling direct aansluit bij den tegenwoordigen toestand. Immers, worden de tijd. milit. tandartsen straks naar huis gezonden, dan zullen zij trachten in de particuliere praktijk of als assistent ergens een plaats te krijgen, waarvan zij zich, mocht later eene oproeping voor milit. tandartsen gedaan worden, dikwijls uiterst moeilijk los zullen kunnen maken.

Mocht Z. E. de Minister van Oorlog er daarentegen toe kunnen overgaan reeds thans een dienst te organiseeren voor ons leger in vrede-stijd, dan zullen ongetwijfeld meerdere tijd. milit. tandartsen zich daarvoor opgeven en zodoende de zekerheid verkiezen boven het min of meer onzekere zoeken naar een assistentschap of plaats van vestiging.

Mocht U H. Ed. Gestr. van oordeel zijn, dat een request uitgaande van de Ned. Maatschappij tot Bev. der Tandh. aan Z. E. den Minister van Oorlog in dezen van nut kan zijn, dan wil ik daartoe gaarne de noodige stappen doen.

Hopende en vertrouwend, dat U het bovenstaande zult beschouwen als eene poging mijnerzijds het tot stand komen van een, in mijn oogen, voor ons leger, nuttige maatregel, te helpen bevorderen, teeken ik met de meeste hoogachting

Uw dw.

w. g. v. H.

U ziet dus wat in deze is gedaan van onzen kant. Wat was nu het gevolg van dezen brief, waarin ik-zoo met klem aandrang op het toch eindelijk en bijtijds in orde brengen van deze zaak? Helaas, voorzoover mij bekend, zijn de resultaten vrijwel nihil.

Het is een onderwerp, dat mij na aan het hart ligt. Ik heb reeds veel getracht gedaan te krijgen, maar het is mij gebleken, dat in alle dingen waarin men met officieele bureaux te doen heeft, men moet vechten niet tegen een rots, maar tegen een pop van groene zeep, waarin de vingers blijven steken als men er een stoot tegen geeft.

Laten wij als Maatschappij dat vraagstuk niet loslaten. Het is werkelijk voor ons allen van groot belang. Het zal voor het eerst zijn, dat, als er in Nederland officieele gouvernementstandartsen bestaan, dat er staatsambtenaren zijn, die uit de tandheelkunde voortkomen en die als het ware een contact vormen tusschen de officieele regeeringswereld en onze Maatschappij. Dat is van groot

belang voor onze Maatschappij, bij de inrichting van dezen dienst. Maar deze dienst moet goed zijn en wij moeten blijven werken tot hij goed is. Wij moeten ons niet tevreden stellen met zoo'n halfbakken oplossing van een officier van gezondheid, die wat aan tandheekunde heeft gedaan. Wij kunnen ons alleen tevreden stellen door ons op het hooge standpunt te plaatsen: wij propageeren deze zaak alleen als zij goed is, als zij goed georganiseerd te voorschijn komt. Dat kan alleen, zooals de heer H o l t h a u s zoo' duidelijk heeft aange-toond, op de wijze als hij heeft aangegeven. Natuurlijk moeten wij rekening houden met de eischen van den dienst en met de financieele draagkracht van ons land en van de uitgaven in het algemeen voor het Departement van Oorlog. Maar wij mogen als Maatschappij, als tandartsen, niet aflaten van den eisch, dat slechts het allerbeste goed genoeg is voor de soldaten en goed genoeg is voor ons. (Luid applaus).

De Voorzitter: Ik geloof, dat wij deze zaak wel aan de Militaire Commissie kunnen overlaten. U ziet welke moeite de heer V a n H a s s e l t zich heeft getroost en hoe actief ook onze penningmeester is. Ik hoop dus, dat het gelukken zal een dienst in ons leger te krijgen, zooals dat in Amerika reeds bestaat.

De heer H o l t h a u s: Ik heb Dr. R o m e y n gevraagd, of het hem mogelijk was hier te komen. Ik kreeg ten antwoord, dat hij naar elders een dienstreis moest maken, maar hij wilde wel, dat hij inzage kreeg van de stukken voor zij werden gedrukt. Hij wilde zijn opmerkingen dan daarbij maken. Er is dus wel belangstelling ook van militaire zijde.

De Voorzitter: Ik kan daaraan toevoegen dat ook de nieuwe inspecteur ons buitengewoon welwillend is, gezind.

Ik dank den heer H o l t h a u s dus nogmaals uit naam van de vergadering voor zijn voordracht en zijn bemoeiingen.

Van Dr. R o m e y n mochten wij het volgende schrijven ontvangen:

Er is natuurlijk niemand, die het niet zoude toejuichen, wanneer voor ons leger eene, zij het voorloopig ook maar eenigszins, alle betrokken partijen bevredigende oplossing konde gevonden worden voor het vraagstuk „Tandheekundige hulp in het Leger". Elke stap te dien opzichte in de goede richting gezet, — en als zoodanig hebben wij zeer zeker het werk van V a n H a s s e l t, [De Voorziening in de behoefte aan tandheekundige hulp in ons leger (na de mobilisatie) dit tijdschr. 15 Aug. 1917] en dat van H o l t h a u s hier boven te beschouwen — moet derhalve op prijs worden gesteld. Bij de behandeling van het onderwerp worde evenwel steeds in het

oog gehouden, dat met overdreven voorstellingen¹⁾ en met alleen op effect berekende uitdrukkingen als „barsche bedreigingen van goudgekraagde superieuren" in wetenschappelijken zin de zaak niets verder gebracht wordt; dat zij op die manier integendeel slechts kan worden tegengewerkt bij hen, die er in laatster instantie in te beslissen hebben.

Wil men anderen, b.v. ook de Volksvertegenwoordiging, overtuigen van het goed recht der tandenverzorging in het leger, o.a. om van de laatste het noodige geld er voor los te krijgen, dan bouwe men zijn betoog op vasten grondslag, en vermijde men zich te steunen op misschien nu en dan eens voorkomende uitzonderingsgevallen, doch houde men slechts rekening met het gewone, normale beloop der dingen. Anders zal men allicht verdacht worden zwakheid in de bewijsvoering te willen verbergen achter groote woorden en overdrijving.

In volgorde van de belangrijkheid treden bij de bespreking van ons onderwerp m.i. de volgende vraagpunten op den voorgrond:

- 1°. Aan wie zal de mil. tandheelkundige hulp worden verleend?
- 2°. Wie zal die verleenen?
- 3°. Waarin zal die hulp bestaan?

Er zijn natuurlijk overigens nog tal van vragen te doen, doch die zijn van meer ondergeschikt belang en zullen hunne oplossing gemakkelijk genoeg vinden, als het hierboven naar voren gebrachte maar eenmaal geregeld is.

1) Als zoodanig zoude ik voor mij — uit den aard der zaak meer van praktisch dan theoretisch standpunt — voorloopig nog willen beschouwen de mededeeling; „Het is toch bekend, hoe een onreine (onzuivere is, geloof ik, beter Nederlandsch) mond een broedplaats is van allerlei bacteriën, die misschien voor den drager zelf niet virulent zijn, doch dit kunnen worden bij overdraging op zijn kameraden door uitademing (uitgedemde bacteriën!), hoesten, spuwen, drinken uit elkaars veldflesschen enz. Ik laat nog daar de verpestende lucht, waarmede dergelijke monden de slaapzalen vervullen." En verder de volgende „wordt hierdoor (eene individueele tandverzorging) dus de algemeene hygiënische toestand in het leger bevorderd, ook zal bij behoorlijke mondverzorging de betrokene zelf minder vatbaar zijn voor allerlei schadelijke invloeden en vooral infecties, van eene vrij onschuldige tonsillitis tot de allergerste besmettelijke ziekten." Als regel mag men aannemen, dat dienstplichtigen met onvoldoend kauwvermogen worden afgekeurd, weshalve de veronderstelling voor de hand ligt, dat er voor den tandarts slechts weinig gelegenheid zal zijn om miliciens e.d. door verbetering van het kauwvermogen weerstandskrachtiger te maken tegen infectieziekten. Uit de praktijk zijn, voorzover ik weet, trouwens geene betrouwbare opgaven bekend, waaruit zoude blijken, dat bij lijdens aan een der in de wet genoemde besmettelijke ziekten meer dan bij anderen een slecht gebit zoude gevonden worden. Ten opzichte van nekkramp is wel bekend, dat de aandoening overwegend bij minder welgestelden voorkomt: een samenhang met slechte tandenverzorging, wordt daardoor echter nog niet aannemelijk gemaakt. In hoeverre verder de mededeeling, dat het betrekkelijk groote aantal van miliciens en landweermannen, dat vooral in den aanvang van deze mobilisatie moest afgekeurd worden om hun slechten gebitstoestand, een groot geldelijk verlies beteekende, den juiststen stand van zaken weergeeft, kon ik niet controleren. Bij informatie ter bevoegder plaatse bleek mij alleen, dat eene statistiek ter zake nog niet bestaat en verder dat men van meening was, dat het aantal afgekeurden wegens een slecht gebit niet zoo groot is geweest.

Ad 1. Naar mijne meening is geen eenigszins bevredigende oplossing van ons vraagstuk mogelijk, wanneer ook aan de militaire en daarmede gelijk gestelde vrouwen en kinderen en dienstboden, die thans recht hebben op vrije geneeskundige behandeling enz. vanwege het Dept. v. Oorlog, datzelfde recht verleend wordt ten opzichte van mil. tandheelkundige hulp. De redenen hiervoor zijn zoovele, dat het te ver zoude voeren hen hier allen op te sommen.

Op het oogenblik geldt de bepaling, dat in plaatsen, waar in vredestijd Officieren van Gezondheid voortdurend aanwezig zijn en de genees- en verbandmiddelen uit eene mil. apotheek worden verstrekt, of in plaatsen waar in vredestijd op eenen anderen, doch bepaalden voet, voor rekening van het Departement van Oorlog voortdurend in den algemeenen militairen geneeskundigen dienst wordt voorzien, o.m. de vrouwen, inwonende eigen en aangehuwde kinderen van militairen en enkele afzonderlijk genoemde categorieën van burgerambtenaren — bij de rangen van officier of daarmede gelijk gestelden ook de vaste inwonende dienstboden — gerechtigd zijn tot het erlangen van genees- en heelkundige hulp door Officieren van Gezondheid of door geneeskundigen, die aangewezen zijn, den dienst als Off. v. Gez. waar te nemen, en tot het verkrijgen van genees- en verbandmiddelen door de zorg van het Dept. van Oorlog.

Al die vrouwen en kinderen en dienstboden bovenbedoeld hebben thans alzoo het recht, ten opzichte van „vrij dokter en apotheker”, dezelfde rechten te doen gelden als hunne respectieve echtgenooten, vaders of „mijnheeren” tot wier gezinnen zij behooren. Teneinde hen bij invoering van vrije tandheelkundige hulp in het leger daarvan uit te sluiten, zoude derhalve bepaald moeten worden, dat zij voortaan een deel van dat recht zouden moeten missen. In hoeverre zulks zal kunnen worden bepaald op eene wijze, dat daarbij eene, althans in het oog van velen, ingevoerde onbillijkheid worde voorkomen, is mij op het oogenblik nog niet recht duidelijk. Dat de regeling thans in ons gemobiliseerde leger zoo is, bewijst nog niets: tegenwoordig is het publiek met zooveel content, wat het vroeger nooit zoude verdragen hebben. En toch zal het er van moeten komen, waarbij het dan ongetwijfeld voorloopig nog een wijze maatregel zoude wezen, wanneer de besproken restrictie werd uitgebreid tot alle verdere hier in de termen vallende niet-militairen.

Overigens zal het wellicht het beste wezen ten opzichte van ons onderwerp alle militairen over dezelfde kam te scheren, waarbij het hun, voorzoover beneden den rang van officier, evenwel slechts dan moet vergund zijn zich tot den mil. tandarts te wenden, wanneer zij kies- of tandpijn hebben of bij plotselinge ernstige tandaandoeningen of wel, wanneer de last er toe verstrekt werd door den be-

trokken mil. tandarts bij een zijner geregeld, b.v. om de maand te houden tandeninspecties bij den troep.

Het zoude natuurlijk veel beter zijn, wanneer, als gevolg van eene juiste tandheelkundige behandeling der schoolgaande jeugd, de tanden van dat grootste deel onzer militairen, 't welk door de miliciens gevormd wordt, in zoo goede conditie waren, dat voor den korten tijd, dien zij onder de wapenen doorbrengen, niet zooveel omslag, als met het in bedrijf brengen en houden van eene vrije tandheelkundige behandeling voor hen gemoeid is, behoefde gemaakt te worden. Door uit te stellen zoude echter ook hier het betere de vijand van het goede worden, weshalve wij voorloopig nog de verhoudingen moeten nemen, zooals zij zijn en daarnaar onze maatregelen inrichten. In het oog dient daarbij nochtans gehouden te worden, dat die maatregelen zoo elastisch, althans niet van zoo bindenden aard moeten zijn, dat er later moeielijk eenigszins ingrijpende wijzigingen in zouden kunnen gebracht worden, wanneer b.v. eens mocht blijken, dat de tandheelkunst en hare beoefenaren het in de preventieve therapie zoover hadden gebracht, dat, tengevolge van de op school verleende hulp, althans voor de militie in het leger, tandheelkundige hulp in normale tijden niet meer noodig was.

Ad 2. De tandheelkundige hulp in het leger zal m.i. moeten worden verleend door mil. tandartsen. Om redenen, waarop hier niet nader zal worden ingegaan, zoude het naar mijne meening evenwel geen aanbeveling verdienen daarvoor titularissen met vaste aanstelling te nemen, doch zoude het veel eer de voorkeur hebben in de eerste plaats het oog te laten vallen op mil. tandartsen van de reserve, welke op die wijze hunne militieplichten zouden moeten vervullen.

Meer en meer wint de meening veld — elders en ook ten onzent wordt zij af en toe al in praktijk gebracht — dat een leger er het meeste mede gebaat is, wanneer ieder, die er tijdelijk deel van uitmaakt en zich te voren in eene speciale richting ontwikkelde, zooveel mogelijk in zijn eigen vak gebruikt wordt.

Mede in verband met andere omstandigheden, zal het vermoedelijk dan ook wel niet meer zoo lang duren, of de milicien van beteren stand en van ontwikkeling zal reserve luitenant *moeten* worden, de militieplichtige student in de medicijnen of de veeartsenijkunde; res. Off. v. Gez. of res. paardenarts; de militieplichtige student in de tandheelkunde, res. mil. tandarts.

Na in de gelederen gediend te hebben en tot op zekere hoogte afgericht te zijn, zal aan deze categorieën van personen in normale omstandigheden verlof moeten worden verleend tot voleindiging hunner studieën, waarna op hen de verplichting komt te rusten om

gedurende een bepaalden tijd als Officier van Gezondheid, Mil. Apotheker, Paardenarts of Mil. Tandarts van de reserve in het leger te dienen. Op deze wijze heeft men voor de troepen steeds een aantal jonge officieren in de genoemde onderdeelen van het dienstvak ter beschikking, terwijl zoodoende allengs een aantal reserve-officieren over het land wordt verspreid, die, op de hoogte zoowel van de militaire als van de specialistische eischen aan hunne functie in het leger te stellen, een waardevollen voorraad vormen, waaruit bij eventueele mobilisatie bij herhaling kan worden geput.

Naar mij van betrouwbare zijde werd medegedeeld, verkregen in 1915, 1916 en de eerste helft van 1917 resp. 25, 15 en 10 mannelijke aspiranten het diploma van tandarts. Wij kunnen alzoo wellicht aannemen, dat er elk jaar ongeveer 20 mannelijke tandartsen bijkomen. Trekken wij daarvan 25 pct. af als lichamelijk ongeschikt voor den mil. dienst, dan schieten er nog 15 over, een aantal, wellicht groot genoeg om in de vredesbehoefte te voorzien.

Ad 3. De mil. tandheelk. hulp moet m.i. hoofdzakelijk en in de eerste plaats bestaan in het doen ophouden van kiespijn en het voor het vervolg zooveel mogelijk voorkomen van tandaandoeningen. Verder zal na ongelukken, waarbij het gebit betrokken was, binnen de grenzen der betrokken bepalingen, eene doeltreffende behandeling moeten worden ingesteld. Daarbij komt dan nog het event. verstreken van de noodige prothesen, indien het ongeval in dienst plaats had. Kosmetische hulp valt nimmer binnen de grenzen der vrije mil. tandheelk. hulp, en omdat het in de praktijk vaak zeer moeilijk is, zonder aanzien des persoons, uit te maken, of bij afwezigheid van een deel der tanden en kiezen de reden voor de plaatsing van kunststanden gevonden moet worden in wenschen van kosmetischen aard, dan wel in subjectieve klachten van den kant van maag en voeding, worde bepaald, dat, behalve event. na dienstongevallen, nimmer prothesen voor Rijksrekening worden verstrekt. Hierdoor zullen niet alleen veel uitgaven voor eerste aanschaffing bespaard worden, maar zullen vooral veel onkosten wegens reparatiën e.d. (wat voor niets verkregen is, wordt niet altijd voldoende gewaardeerd) achterwege kunnen blijven.

Vaak zal door den mil. tandarts aangeraden worden om stukken van tanden en wortels te laten verwijderen en wij het in den regel niet aangenaam, aandoet eigendommen, ook al zijn deze van twijfelachtige of zelfs negatieve waarde, van een ander weg te nemen zonder daarvoor iets in de plaats te bieden, zoude met het Tandheelkundig Instituut te Utrecht door het Legerbestuur eene overeenkomst dienen te worden gesloten — in den trant van de manier waarop zulks, naar ik meen, ook reeds door de Mij. t. Exploit. van

Staatsspoorwegen is geschied — waardoor het ook aan de zoeven bedoelde militairen, voorzoover beneden den rang van officier, de miliciens alleen tijdens hunne eerste oefeningsperioden, werd mogelijk gemaakt, den betrokken mil. tandarts gehoord, om aldaar tegen misschien iets meer dan den kostenden prijs¹⁾ voor eigen rekening in het bezit van kunststanden te komen. Langs dezen weg zouden ook de militairen van prothesen moeten worden voorzien, aan wie deze na dienstongevallen voor Rijksrekening zouden moeten worden verstrekt.

De kennismaking met den inhoud der beide hierboven door mij genoemde artikelen gaf mij het vorenstaande in de pen. Ten einde bij de overweging van dien inhoud zoo vrij mogelijk in mijn oordeel te zijn en mij alleen te laten leiden door de ervaring ter zake in de laatste jaren opgedaan, heb ik er mij van onthouden nog eens over te lezen, wat ik vroeger over het onderwerp publiceerde. Met het een en ander hoop ik mede eene kleinigheid te hebben bijgedragen tot eene juiste beoordeeling van de kwestie: Tandheelkundige hulp in ons Leger in normale omstandigheden; een onderdeel van den Militairen Geneeskundigen Dienst, waarvan het beginsel, naar men mij mededeelt, reeds verleden jaar werd vastgelegd in een post op de begrooting.

Dr. D. ROMEYN.

R E P L I E K.

Laat mij beginnen en ik doe dit tevens uit naam van Collega Van H a s s e l t met mijn groote erkentelijkheid uit te spreken voor het feit, dat Dr. D. R o m e y n de moeite heeft willen nemen en ons de eer aandoen om eenige opmerkingen ten beste te geven welke hij omtrent ons onderwerp meende te moeten maken. Belangstelling van een hooggeplaatst Militair Geneeskundige als Dr. R o m e y n kan ons slechts aangenaam zijn, en vooral, wanneer deze zich uit in den vorm van critiek.

We kunnen al dadelijk met vreugde constateeren dat Dr. R. onze meening deelt inzake de wenschelijkheid van tandheelkundige hulp in het leger. In de gronden, waarop deze meening rust, heerscht echter tusschen ons een groot verschil. Vormt in mijn oogen de verbetering van de algemeen en individueel hygiënische toestanden

1) Naar ik verneem komt bedoeld tarief voor de leden van het Zieken- en Ondersteuningsfonds der S.S. neer op het volgende: f 2.— per tand tot en met 15 tanden: hierboven federe verdere tand f 1.—, zoodat een vol gebit f 43.— kost, en b.v. 18 tanden berekend worden op $15 \times 2 + 3 \times 1 = f 33.—$.

als direct en indirect gevolg van tandheelkundige behandeling een zeer voorname factor, Dr. R. schijnt voorloopig aan een verwaarloosd en vervuild gebit geen schadelijken invloed toe te kennen op de gezondheid van den eigenaar en diens omgeving. Ons tandartsen, die bijna geen tijdschrift — vooral geen buitenlandsch — in handen kunnen nemen, zonder een artikel aan te treffen omtrent den invloed van sepsis van den mond en dat dikwijls niet van de eerste de beste auteur, schijnt een dergelijke opinie onbegrijpelijk. Uit het absoluut negeren van dien nadeeligen invloed door het grootste deel der medische wereld ontstaat — dat wil ik niet ontkennen — wel eenig gevaar van overdrijven naar de andere zijde door hen, die een onverzorgde mond niet zoo onschadelijk achten.

In hoeverre bijv. de bacteriologische onderzoekingen, waarbij bleek, dat met de geëxpireerde lucht bacterieën worden medegevoerd, nauwkeurig zijn uitgevoerd, kan hier niet uitgemaakt worden, evenmin of bij andere waarnemingen nooit of te nimmer de gewone verwarring van post en propter heeft plaats gehad. Het gaat niet aan om hier de gevolgen van sepsis v. d. mond in den breede na te gaan. Wie daarvan meer wil weten, vindt daarover studiemateriaal in overvloed in de tandheelkundige litteratuur der laatste jaren.

Toch wil ik niet nalaten er op te wijzen, dat bijv. een longspecialist als Prof. Dr. M ö l l e r te Berlijn 't verband tusschen den toestand der mondholte en tuberculose zeer groot acht: „Bei einer schlechten Mund- und Zahnpflege kommen bei Kindern alle drei Entstehungsmöglichkeiten der Lungentuberkulose in Betracht, und zwar die aërogene, die hämatogene over lymphogene Zufur der Tuberkelbazillen und endlich das directe Uebergreifen von tuberkulös erkrankten Drüsen auf die Lungen." Een landgenoot, de arts D. R e i n d e r s schreef reeds in 1904: „Over het verband tusschen tandlijden en longtoptuberculose" en schreef in 1906 de grootere absolute sterfte aan deze ziekte op den leeftijd van het 20ste tot het 30ste jaar toe aan het op dien leeftijd betrekkelijk veelvuldig optreden van periodontitis. Men kan dit alles theorie noemen, maar door de mannen van de praktische tuberculose bestrijding wordt deze theorie in praktijk omgezet bij de behandeling in de sanatoria en bij de voorlichting van het publiek, waar zij op de bekende bordjes naast: „Spuwt niet op den grond" ook schrijft „Reinigt uwe tanden".

Of de diphteriebacil en de pneumococcus, die in septische monden meer dan driemaal zoo dikwijls als in gezonde monden voorkomt daar absoluut gevaarloos is meen ik, zonder te overdrijven, wel te mogen betwijfelen.

Dr. R o m e y n meent als regel te mogen aannemen dat militairen met onvoldoend kauwvermogen worden afgekeurd. In P u l l e en P l a n t i n g a lezen we dat twee antagonistische voortanden

en twee antagoniserende kiezen in elke kaak als voldoende moeten worden beschouwd. Ik voor mij beschouw een dergelijk aantal tanden als een armzalig restantje van het menschelijk kauwapparaat. Laten we daarbij niet over het hoofd zien, dat de toestand waarin zich de aanwezige tanden bevinden van grooten invloed is op het kauwvermogen, dat bijvoorbeeld één holle kies met blootliggende pulpa het kauwen aan die zijde van den mond vrijwel onmogelijk maakt, al zijn overigens de kiezen aan die zijde volmaakt gezond. Op deze wijze kunnen twee pijnlijke kiezen het kauwvermogen tot een minimum reduceeren, terwijl de bezitter van een dergelijken mond toch zeer zeker — en terecht — zal goedgekeurd worden voor den dienst. Dit is zeer zeker een bijzonder geval, dat in dezen vorm betrekkelijk zelden zal voorkomen. Ik haal het hier slechts aan als een sprekend voorbeeld om te bewijzen, hoe de tandarts *zeer* dikwijls gelegenheid zal hebben door vullingen en zelfs door trekken het kauwvermogen te verbeteren. Dat overigens een gering kauwvermogen min of meer ondervoeding kan veroorzaken en dat deze, in combinatie met de autointoxicatie tengevolge van de gewoonlijk tegelijkertijd aanwezige mondsepsis, de vatbaarheid voor ziekten verhoogt behoeft m.i. geen betoog. Dat iemand zich zou stooten aan *zelfs* barsche bedreigingen, enz. had ik niet verwacht. Ik koos ter vergelijking de twee uitersten: zingende kameraad en grimmige hoofdofficieren. De eerste komt gelukkig veel voor, de laatste gelukkig *heel* zeldzaam. Dat ik toch deze rariteit ten tooneele voerde, vond denkelijk zijn oorsprong in het feit, dat ik vroeger als milicien heb gezien, welk negatief resultaat een majoor bereikte, die zijn mannen hun vermoedens wilde doen vergeten door hen aan te spreken met „luie varkens” (historisch). Mocht ik overigens misschien — ik ben het mij niet bewust — min of meer rhetorische zinswendingen gebruikt hebben, dan moge men bedenken, dat ik wist voor een vermoeide vergadering te zullen spreken en niet te schrijven voor de studeerkamer of aan leden van ons parlement. Ik vermoed trouwens, dat het een slip of the pen van Dr. R. is, wanneer hij schrijft, dat de autoriteiten bij het nemen van beslissingen in gewichtige zaken zich zouden laten beïnvloeden door de vermeende prikkelende wijze, waarop iemand argumenten aanvoerde.

Dat alleen de eigenlijke militairen tandheelkundig behandeld dienen te worden — en zeker voorloopig — is Dr. R. met mij eens. Dat dit uitsluiten der anderen voor sommigen onbillijk zal gevonden worden, is niet absoluut onmogelijk. Het kan echter misschien voor een groot deel voorkomen worden, door den tandheelkundigen dienst *na* de mobilisatie *onmiddellijk* te doen aansluiten bij den tegenwoordige.

Overigens moeten we wel differentieeren tusschen militairen met

lang of kort dienstverband, wanneer we den aard van onzen hulp willen bespreken.

Terecht zegt Dr. R. dat de tandheelk. hulp in de eerste plaats moet bestaan in het doen ophouden van kiespijn en verder in het zooveel mogelijk voorkomen van tandaandoeningen. Deze preventieve therapie zal in hoofdzaak bestaan in uitgebreide conservatieve hulp. Nu wil ook ik deze „zooveel mogelijk” verleen en meen dat dit op de beste wijze geschiedt door onderscheid te maken tusschen lang of kort dienstverband als aangegeven in mijn voordracht.

Ik blijf er bij, dat het rationeel is, den beroepsmilitair zoo noodig ook prothetische hulp te verleen. Bij hunne gezondheidstoestand heeft het leger het grootste belang. Het zal niet noodig zijn daartoe voor elken militairen tandarts een technisch atelier in te richten. Eén dergelijke inrichting is voldoende, waarheen elke militaire tandarts de afdrukken of modellen opzendt. Ten sterkste moet ontraden worden hierbij te rekenen op de hulp van het Tandheelkundig Instituut te Utrecht. Dit is een *onderwijs*inrichting waar er weinig naar gestreefd wordt tijdverlies voor den patiënt te voorkomen. De behandelingen aldaar zijn zoo tijdroovend, dat de fondsen van de Staatsspoorwegen hoe langer hoe meer hun leden door eigen aangestelde tandartsen doen behandelen.

De meerdere kosten worden genivelleerd door het mindere werkverzuim. Voor het verkrijgen van prothetische hulp zou misschien bepaald kunnen worden, dat de patiënt — evenals bij vele ziekenfondsen — een deel der kosten zelf betaalt. Wat reparaties betreft zou ik deze regeling zelfs aanbevelen. Aan miliciens protheses te verschaffen schijnt mij als regel ondoenlijk ook met het oog op den korten diensttijd.

Waarom Dr. R. geen militaire tandartsen van beroep wenscht kan ik helaas niet nagaan. Dat partij werd getrokken van dienstplichtige aanstaande tandartsen zou ook ik toejuichen, zooals ik in mijn voordracht deed uitkomen, waarbij ik de mogelijkheid wilde openstellen voor den reserve tandarts om een bepaalden tijd in actieven dienst te treden. Hem hiertoe te dwingen kan voorloopig nog slecht. Hoe de militaire regeling er in de toekomst zal uitzien, is, nu de geheele wereld in dezen op twee gedachten hinkt, voorloopig niet te zeggen. Ik meende daarom te moeten bouwen op de tegenwoordig bestaande toestanden.

Of het verder waar is, dat men jaarlijks op een 15-tal reservetandartsen kan rekenen betwijfel ik. Als men nagaat dat in deze mobilisatie alle voor de dienst geschikte mannen van 20—30 jaar onder de wapenen zijn geweest en daarmee vergelijkt het aantal tandartsen onder hen, dan kom ik tot een getal dat veel lager is, denkelijk 5 à 8. Hoe dit getal zoo laag is, is mij voorloopig raadselachtig.

Maar in ieder geval schijnt het mij gewenscht, dat er evenals bij andere dienstvakken een kern van beroeps militaire tandartsen besta. Bovendien is een jong en pas geslaagd tandarts absoluut ongeschikt om zonder leiding op een drukke standplaats gesteld te worden. Bovendien is een oudere militaire tandarts van beroep als algemeen chef noodig. Voor een behoorlijke doorstrooming onder de beroeps-militaire tandartsen zou men kunnen zorgen door de verbintenis van niet al te langen duur te doen zijn.

Ten slotte doet het mij genoegen er op te kunnen wijzen hoe onze Legerarts met ons van meening is, dat tandheelkundige hulp in het leger ook in vreedstijd gewenscht is, dat die hulp dient verleend te worden door militaire tandartsen en vrijwel in den omvang als boven omschreven.

Ik dank Z.H.E.G. nogmaals voor het maken van zijn opmerkingen.

I. A. H.